

KIRSAL KALKINMANIN PLANLANMASI VE UYGULANMASI

Sürdürülebilir kırsal kalkınma ile, kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanır. Ayrıca çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözetken, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetlerin bütünüdür. Kalkınma bir ülkenin siyasal, kültürel ve toplumsal kurumlarındaki değişimi kapsayan çok boyutlu bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Ancak çoğu zaman bir ülkenin tamamının kalkınmasından söz etmek mümkün değildir. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerdeki bireylerin tamamının eşit şartlara sahip olmadığı ve bölgelerarası kalkınmışlık bakımından önemli farklılıklar ve dengesizlikler olduğu görülmektedir. Bölgesel dengesizlik denilince aynı ülkenin farklı yerlerinde görülen her türlü eşitsizlik anlaşılmaktadır. Bir ülkenin bölgeleri arasında da coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan da farklılıklar olabilir. Bu nedenle kırsal kalkınma uygulamaları sürecinde de bazı ilkelere dikkat edilmesinin gerekliliği kaçınılmazdır.

1. Uygulamalarda Temel İlkeler

Kırsal alanda yaşanabilir bir ortam hazırlamak ve bu ortamın oluşacak yeni gereksinimlere göre sürekliliğini sağlamak, dolayısıyla kır ve kent yaşam standartları arasındaki farklılıkları en aza indirme amacını taşıyan kırsal kalkınma faaliyetlerinin uygulanmasında bazı etkinliklerin gündeme gelmesi gereklidir. Bu etkinlikler şu başlıklar altında toplanabilir:

Bireysel gelirlerin artırılması: Bireylerin gelirlerinin artırılması ya mevcut olanaklar çerçevesinde planlama ve organizasyonun ya da yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi ile olabilir. Her ülkenin veya toplumun kendine özgü nitelikleri olması nedeniyle mevcut koşullar iyi analiz edilerek bir yandan mevcut üretim tekniklerinin iyileştirilmesi yapılırken diğer yandan yeni gelir kaynakları araştırmalarının da yapılması gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde yeni kaynakların bulunması görece olarak zor olacağından, öncelikle mevcut olanakların iyileştirilmesi öncelikli olabilir.

Yaşam düzeyinin yükseltilmesi: Genellikle kırsal alanlar sosyal hizmetler ve aktiviteler bakımından kentlere oranla daha geri durumdadır. Bireysel gelirlerin artırılması yanında sosyal çevre koşullarının iyileştirilmesi kırsal alanda yaşayan nüfus için mutlaka gereklidir. *Yaşam düzeyi ve konforu nüfusun kırsal alanda kalması için oldukça önemlidir.*

Kırsal alanda örgütlenmenin sağlanması: Tarımın evrensel ve kurumsal özellikleri nedeniyle örgütlenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Burada özen gösterilmesi gereken nokta, kırsal toplumun sosyo-ekonomik yapısına uygun bir örgütlenme modelinin geliştirilmesinin gerekliliğidir. Kırsal alanda kalkınma amacı ile kurulacak örgüt, yalnızca ekonomik girişimlerle sınırlı kalmamalı, kırsal toplumun gereksinimlerinin bilincine ulaşma, birlikte davranma, dayanışmayı geliştirme, demokratik katılımı yaşama geçirme rollerini yüklenmelidir.

Küçük ölçekli endüstri merkezleri kurulması: Büyük ölçekli endüstri işletmelerinin daha çok kentsel alanları tercih etmeleri ulaşım ve pazar olanakları nedeniyle ekonomik olabilir. Ancak bu kuruluşların gereksinim duydukları işgücü büyük ölçüde kırsal alandan karşılanmaktadır. Bu durum kırsal alandan kente göçü beraberinde getirebilir. Kırsal alanlarda kurulacak olan küçük sanayi kuruluşları büyük sanayi işletmeleri için gerekli olan bazı parçaları üretebilirlerse kırsal alandaki nüfusa istihdam olanakları sağlanabilir ve kırsal alanların boşalması önenebilir. Bu yolla kırsal nüfus arta kalan zamanlarında yine tarımla uğraşabilirler. Buna ilave olarak küçük ölçekli endüstri işletmelerinin kırsal alanların sosyal gelişmesine katkı sağlamaları da sağlanabilir.

Kırsal kalkınma çalışmaları basit ve kolay bir iş değildir. İçerdiği sosyal, ekonomik ve fiziki sorunları nedeni ile her aşamanın nasıl, kiminle ve ne zaman yapılacağı önceden saptanmalıdır. Kaynakların nelere yeteceği veya mevcut kaynaklardan rasyonel biçimde yararlanma olanakları planlama sürecinde ortaya konmalıdır.

Bu nedenle kırsal kalkınma stratejileri belirlenirken kırsal yaşamın ekonomik, geleneksel, psikolojik ve yöresel yapılarını göz ardı edilmemelidir. Kırsal kalkınma planları hazırlanırken aşağıdaki ilkeler göz önüne alınmalıdır:

- Kırsal kalkınma çalışmaları ulusal kalkınma planları ile uyumlu olmalıdır.
- Kırsal kalkınma planının amaçları saptanırken katılımcılık esas alınmalıdır.
- Planlamaya etki edebilecek tüm etmenler araştırılmalıdır.
- Kırsal kalkınma planlarını hayata geçirilirken kullanılacak yöntemler için kapsamlı bir hazırlık yapılmalıdır.
- Planların uygulanma sürecinde başarı derecesi ölçülmeli ve gerektiğinde planlama sürecinde değişiklikler yapılmalıdır. Başka bir ifadeyle planlama çalışmaları esnek olmalıdır.
- Planlama çalışmalarının her aşamasında şeffaflık sağlanmalıdır.
- Planlama çalışmalarının hazırlanması ve uygulanmasında işbirliği esas alınmalıdır. Bu işbirliği sadece üst düzey yöneticiler arasında değil, görev alacak en küçük birimlerde bile sürekli olmalıdır.

2. Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi

Zaman içerisinde kırsal kalkınma yaklaşımları, toplumların ihtiyaçları ve gelişen bilim, teknoloji paralelinde değişiklikler göstermiştir. Ellis ve Biggs (2001) 1950'lerden bu yana, kırsal kalkınma yaklaşımlarının temelini oluşturan çok sayıda teori, tema ve politikaları özetleyen bir kronoloji oluşturmuşlardır. Onar yıllık dönemler için hazırlanan bu çizelgede o dönem için etkili olan fikirlere ve terimlere yer verilmiştir. Bu fikirler ve terimler, belirli bir dönemde, kendinden önceki dönemin etkisi altında ortaya çıkıp, kendinden sonraki dönemleri de etkilediği için kesin tarih sınırları içerisinde yerleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, kırsal kalkınmanın tarihsel gelişiminin çerçevesini çizen, politikaları ve uygulamaları etkileyen bu fikir ve terimler, yaklaşık olarak

onar yıllık dönemler içinde ortaya çıkmakta ve takip eden on yıllık dönem içinde güç kazanmaktadır. Ortaya ilk çıkışlarından itibaren 10-15 yıl sonra da kırsal kalkınma politikalarını geniş anlamda etkilemektedir. Bu fikir ve terimler, ulusal ve uluslararası kırsal kalkınma politikalarının oluşumunda ön plana çıkan anahtar sözcükleri kapsayan bir terminoloji oluşturmaktadır. Katılımcı kırsal stratejik planlama; 1980'ler ve 1990'lardan itibaren kırsal kalkınmada dışardan etkilenen teknolojiler ve ulusal politikalarla kendini gösteren, "tavandan tabana" ve "masa başı" yaklaşımlarından "tabandan tavana" ve "süreç" yaklaşımına dönüşmüştür. Bu yaklaşım, kırsal toplumun kırsal kalkınma sürecine kendi öncelikleri doğrultusunda katılmaları ile ortaya çıkan değişimin bir yansımasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan önemli bazı gelişmeler şunlardır:

- Tarımsal üretim sistemleri araştırmalarının ve özellikle Asya'da tek ürün (çeltik ve buğday) sistemlerinde Yeşil Devrim ile kendini karakterize eden büyüme tartışmalarının ortaya çıkışı.
- Teknoloji konusundaki gelişme ile bilgilerin üretim ve ulaşılabilirliğinin artması ve böylece yoksulların kendi karşılaştıkları sorunların çözümüne kendilerinin katkı verebilecek hale gelmesi.
- Kaynağını, 1980'lerdeki "hızlı kırsal değerlendirme yöntemi"nden alan "katılımcı yöntemlerin" yaygınlaşması ve 1990'lardaki "katılımcı kırsal değerlendirme"ye doğru yönlenecek şekilde gelişmesi ile katılımcı öğrenme ve eylemlerin yaygınlaşması.
- Kırsal kalkınmayı vurgulayan kırsal politikalarda "insan odaklı" bir perspektifin ortaya çıkışı.
- Seksenlerde başlayan "yapısal düzenlemeler" ve "pazarın serbestleşmesi" ile devletlerin daha önceki dönemlerdeki geniş kapsamlı olarak tarım sektörünü yönlendirmekten vazgeçme eğiliminin ortaya çıkması.
- Devletlerin kırsal hizmetlerin dağıtımındaki düşük etkinliğinde ortaya çıkan hayal kırıklığı ve bu alandaki destek kuruluşların başka ortaklıklar arayışına yönelmeleri.
- "Büyük devlet" coşkusunun da azalması ile kırsal kalkınmada faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve göreceli olarak etkinliklerinin artması.
- Kadınların erkeklerden farklı alanlarda ve koşullarda çalıştıkları, dolayısıyla kırsal politikaların kadın ve erkek üzerinde farklı etkilere yol açtığı göz önüne alınması gereksinimi ile kırsal kalkınmada "cinsiyet" konularının dikkate alınmaya başlanması.

Kırsal Kalkınma Kronolojisi

1950'ler	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'ler	2000'ler
<ul style="list-style-type: none"> •Modernleşme •Çift ekonomi modeli •Geri tarım teknolojileri •Toplum kalkınması •Tembel köylüler 	<ul style="list-style-type: none"> •Dönüşüm yaklaşım •Teknoloji transferi •Mekanizasyon •Tarımsal yayım •Tarımın büyüme rolü •Yeşil devrim (başlangıcı) •Rasyonel köylüler 	<ul style="list-style-type: none"> •Büyümeyle yeniden bölüşüm •Temel gereksinimler •Entegre kırsal kalkınma •Devlet tarım politikaları •Devlet tarafından sağlanan krediler •Kentlere yönelik pozitif ayrımcılık •Yeniliğe teşvik •Yeşil devrim (devam) •Kırsal büyüme bağlantıları 	<ul style="list-style-type: none"> •Yapısal düzenlemeler •Serbest pazarlar •Fiyat haklarının alınması •Devletin geri çekilmesi •Sivil toplum kuruluşlarının yükselişi •Hızlı kırsal değerlendirme •Tarımsal işletme sistem araştırmaları •Gıda güvenliği ve açlık analizi •Kırsal kalkınmanın bir ürün değil süreç olması •Kalkınmada kadın •Fakirliğin hafifletilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> •Mikro kredi •Katılımcı kırsal değerlendirme •İnsan odaklı kırsal kalkınma •Paydaş analizi •Kırsal güvenlik netleri •Toplumsal cinsiyet ve kalkınma •Çevre ve sürdürülebilirlik •Fakirliğin azaltılması 	<ul style="list-style-type: none"> •Sürdürülebilir geçim •İyi yönetim •Yerinden yönetim •Katılımın eleştirilmesi •Geniş sektörel yaklaşım •Sosyal koruma •Fakirliğin ortadan kaldırılması

Kaynak: Ellis, F., Biggs, S., 2001. "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 2001, 19(4):437-448.

Kronolojide görüldüğü gibi 2000'lerde "sürdürülebilir geçim" yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte "kırsal kalkınma" tarımın büyümede ve yoksulluğun azaltılmasındaki rolünü açıklayan ekonomik teorilerden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Bunda da en önemli etken kırsal toplumun, politika ve uygulamalardaki ani değişikliklere çok duyarlı olması ve bu durumun tek başına klasik ekonomi teorileri ile açıklanamamasıdır. Sürdürülebilir geçim yaklaşımı, kırsal yoksulluğun birçok gerçeği ile bağlantı içinde olan diğer geçmiş yaklaşımların da etkisi altındadır. Kırsal Kalkınma Kronolojisinde 1990-2000 döneminde belirtilen ve aynı dönemdeki bir çok literatürde de yer alan "gıda güvencesi" ve "açlık analizi" aslında "sürdürülebilir geçim" yaklaşımının çekirdeğini oluşturmaktadır. 2000'li yıllarda kırsal yoksulluğun azaltılması ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkı sağlanmasında, gelişmekte olan ülkeler ve destek kuruluşlarında "çok sektörlü yaklaşım" ön plana çıkmaktadır. Kalkınmaya ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya yön veren ve bu alandaki mevcut terminolojinin de yaratıcıları olan uluslar arası kuruluşların ve ülke gruplarının günümüzdeki politika ve uygulamalarında da "çok sektörlü" yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Eylül 2000'de Birleşmiş Milletlere üye olan 189 ülke New York'ta gerçekleştirilen Binyıl Zirvesi'nde Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goals) adı verilen sekiz hedef belirlemiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri her ülke için 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele alanında sağlanan ilerlemeyi ölçülebilir ve izlenebilir bir biçime getirmiştir. Binyıl kalkınma hedefleri şu şekilde sıralanabilir:

- Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak
- Herkes için evrensel ilköğretim sağlamak
- Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlenmesini sağlamak
- Çocuk ölümlerini azaltmak
- Anne sağlığını iyileştirmek
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele
- Çevresel sürdürülebilirliği sağlama

Kalkınma için küresel işbirliğinin geliştirilmesi Ülkeler, bu hedefleri bağlılıklarını ve taahhütlerini 2002 Ağustos ayında Johannesburg'da düzenlenen, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde de tekrarlamışlardır. BM, bu hedeflere ulaşma konusunda gelişmekte olan ülkelere dört konuda teknik ve mali destek sağlamaktadır. Bunlar; uygulama, izleme, araştırma ve savunuculuktur. Bunları yaparken de ülkelerin ulusal programları çerçevesinde BM kuruluşlarını, DB'nı ve Uluslararası Para Fonu'nu bir araya getirmektedir. Dünya Bankası (DB) Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. DB'nın bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Her şeyden önce, dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75'i kırsal alanlarda yaşamakta, gıda üretiminin artmış

olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı yükselmekte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar artmakta, doğal kaynakların tahribinin hızlanarak devam etmektedir. Ayrıca, ortaya çıkan olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemeleri ve yenilikleri zorunlu kılmıştır. Dünyada gelişen olaylar karşısında, ülkelerin ulusal ve uluslar-arası politika ve uygulamalarında da değişiklikler olmuştur. Bunların yansıması olarak, yerinden yönetim, yönetişimin geliştirilmesi, özelleştirme ve özel sektörün rolünün artması, sivil toplumun rolünün güçlenmesi ve çatışma sayısındaki artışlar ortaya çıkmıştır. Tüm bunları veri olarak alan DB, kendi uygulamalarına yönelik olarak, “Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi” belirlemiştir. Bu stratejinin misyonu olarak “yoksulluğun azaltılması” hedeflenmiştir. Bu misyonu gerçekleştirmek için vizyon ise:

- Kırsal alanda yaşayanların da en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam standardı ve kalitesine sahip olduğu,
- Kırsal toplumların, yoksullar da dahil olmak üzere tüm yaşayanlarına eşit ekonomik fırsatların sunulduğu,
- Kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici olduğu,
- Kırsal alanların mevcut ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabildiği
- Her türlü nedenden kaynaklanan zayıflıkların azaldığı bir “DÜNYA” dır.

3. Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Yer Alan Kırsal Kalkınma Politikaları

Kalkınma planlarında kırsal kalkınma, toplum kalkınması, köy ve köylü sorunu, kalkınmada öncelikli yöreler, bölgesel gelişme ve köy kalkınması gibi başlıklar altında incelenmiştir. **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, kırsal alanlar için sağlanacak hizmetlerde etkinlik ve verimliliği sağlamak amacıyla kırsal yerleşme yapısında yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli görmüştür. Bu kapsamda, kırsal alanların kalkındırılması için Toplum Kalkınması Yöntemi kabul edilmiş; bunun yanında kredilendirme, pazarlama kolaylıkları, kooperatifleşme ve toprak reformu da planın öngörülere arasında olmuştur (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da ilk planda olduğu gibi, halkın eğitilmesi ve örgütlenmesi için Toplum Kalkınması yöntemi benimsenmiştir. Planda, kırsal kesimde yaşayanların kalkınması ve artan gelirden pay almaları için tarımda çalışan nüfusun tarım dışı sektörlerle aktarılması hedeflenmiş; Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu bu plan döneminde kabul edilmiştir. İlk kez bu plan döneminde köykent ve tarımkent gibi kırsal yerleşme önerileri geliştirilmiştir. Ayrıca, Toplum Kalkınması Enstitüsü kurulması ve toprağın toplulaştırılması planlanmış olsa da bunlar daha sonraki süreçlerde gerçekleştirilememiştir (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, merkez köy yaklaşımına ilk olarak yer veren kalkınma planıdır. Merkez köylere, kırsal yerleşme düzenini değiştirecek ve köylünün yaşam düzeyini yükseltecek bir

araç olarak bakılmıştır. Ayrıca, planda Toprak ve Tarım Reformunun yapılması amaçlanmış ancak bu İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da olduğu gibi gerçekleştirilememiştir (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1974-1978).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, tarımsal gelişmeyle köylünün kalkınması özdeş sayılarak; sanayi toplumuna köylünün katkısıyla geçilebileceği varsayımından yola çıkılmıştır. Etkili bir toprak reformu, kooperatifleşme ve köy-kentler aracılığı ile yeni bir yerleşim düzeninin oluşturulması kırsal kalkınmanın araçları olarak belirlenmiştir. Kent ile köy arasında yeni bir ölçek olarak planlanan köy-kentler, kalkınma planının sosyo-ekonomik kararlarının, mekana uygulama aracı olarak önerilmiştir. Planla, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramı getirilerek, geri kalmış yörelerin gelişiminin bölge gelişme anlayışıyla ele alınması ve geniş kapsamlı projeler hazırlanması amaçlanmıştır. Aşağı Fırat ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için çok amaçlı gelişme projesi hazırlanması bu plan kapsamında yer almıştır (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983). Bu plan, kırsal kalkınma açısından önceki kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında daha geniş kapsamlıdır. Ancak, geri kalmış bölgelerin gelişimi için geliştirilen politikalarda ve köy-kent yaklaşımında öngörülen başarı sağlanamamıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, köylünün refah seviyesini yükseltmek için kırsal kesime sosyal ve ekonomik hizmetlerin götürülmesi hedeflenmiş; bunun için bu defa merkez köylerin araç olarak kullanılması planlanmıştır. Kırsal bölgelerde, entegre kırsal kalkınma projeleri uygulanması ve başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkındırılması hedeflenmiştir, böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasında gelişmişlik farkının asgariye indirilmesi; ayrıca, miras hukukunda yeni düzenlemeler yapılarak tarım topraklarının mülkiyetinden kaynaklanan sorunların çözümlenmesi, tarımsal işletmelerin miras vb yollarla küçülmesinin önlenmesi hedeflenmiştir. Ancak, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi öngörüldüğü oranda gerçekleştirilememiş ve miras hukukunda istenilen yeni düzenlemeler yapılamamıştır (DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, kamu kaynaklarının tahsisinde Kalkınmada Öncelikli Yörelere yararına bir uygulama yapılması; bu yörelere imalat sanayi, madencilik ve bunlara dayalı sanayilerin kurulmasında Devletçe öncülük yapılması; Kalkınmada Öncelikli Yörelere için bölge ve alt bölge bazında planlar hazırlanması; Kırsal Alan Planlama yaklaşımı çerçevesinde hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesi; kırsal alanda, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarının desteklenmesi; toprağın rasyonel kullanımı için gerekli düzenlemelerin tarımsal araştırma kurumları ile birlikte yapılması; kırsal alanda, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarında da çalışılması; kırsal alanda yaşayan ailelerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi için eğitim program ve projelerinin artırılması; kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılması; köye hizmet götüren kamu kuruluşları arasında koordinasyonun geliştirilerek

birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projelerin uygulanması hedeflenmiştir (DPT, Altıncı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1996 yılı itibariyle tarım sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki payının %17.5'ten, %15'lere düştüğü ve tarımın ekonomideki öneminin azaldığı belirtilmektedir. Planda, bunun nedeni olarak arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım alanlarının tarım dışı kullanımlarının artışı, arazi mülkiyetinde dengesiz dağılımın olması ve küçük işletmelerin sayısının artması gösterilmiştir. Plan döneminde, kırsal altyapının oluşturulması, Su ve Toprak Yasası çıkarılması; içinde yer alması, tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımının önlenmesi, bölgeler arası dengesizliklerin azaltılması için bölgesel gelişme projeleri hazırlanması; kırsal alan yerleşim düzeninin planlanmasında, merkez köyün araç olarak kullanılması; arazi toplulaştırma ve tarım reformu çalışmalarına devam edilmesi planlanmıştır. Ancak Toprak ve Su Yasası çıkarılamamış, arazi toplulaştırma çalışmalarından beklenen verim alınamamış, tarım reformu gerçekleştirilememiştir. Yedinci Planda kırsal kalkınma için önerilen pek çok çalışmaya başlanılmamış, başlanılanlar da sonuçlandırılmamıştır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kırsal alan politikaları, Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları başlığı altında Kırsal Kalkınma adıyla yer almıştır. Diğer kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında kırsal kalkınma kavramı, ilk kez bu planda doğrudan yer almıştır. Planın bölgesel gelişme hedef ve politikaları: bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, AB Bölgesel politikalarına uyum sağlanması, bölge planlamasına ağırlık verilmesidir. Planın kırsal alana ilişkin ana hedefleri ise: kırsal alanda istihdamın artırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, etkili örgütlenme ve katılımcılığın desteklenmesidir. Planda kırsal kalkınmanın sağlanması için sivil toplum örgütlerinin kalkınma sürecine katılımlarını artırıcı düzenlemeler yapılması; Kalkınmada Öncelikli Yörelerin geliştirilmesine devam edilmesi; kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması için merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içinde çalışmaları; sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek gelir ve istihdamın artırılması için tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi; sulama projelerinin, arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte yürütülmesinin sağlanması; kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak için girişimcilerin desteklenmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla bölge planlaması yapılan alanlarda, bu planlarla uyumlu fiziksel planlama çalışmaları yapılması hedeflenmiştir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005).

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde plan süresi beş yıldan yedi yıla çıkmıştır. İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonunun benimsendiği bu plan 2007-2013 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu planda beş adet ekonomik ve sosyal gelişme eksenini

belirlenmiştir. Bu eksenlerden biri de bölgesel gelişmenin sağlanması hedefi olarak belirlenmiştir. Bu hedefin altında kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması dört alt hedeften birisi olarak ortaya konmuştur. Kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması alt hedefi ulusal kırsal kalkınma planının hazırlanması, örgütlenmenin geliştirilmesi, sulama altyapısının geliştirilmesi, yerel düzeyde işbirliği, tarıma dayalı sanayilerin ve kırsal turizmin geliştirilmesi faaliyetlerini kapsamaktadır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı hedeflerine uygun olarak ülkemizde ilk defa, ülkemizin kırsal kalkınma alanındaki tedbir ve faaliyetleri ortaya koyan **Kırsal Kalkınma Planı** (2010-2013) oluşturulmuştur. Kırsal Kalkınma Planı, 25.01.2006 tarih ve 2006/1 sayılı Yüksek Planlama Kurulu (YPK) kararıyla kabul edilen “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS)” gereğince hazırlanmıştır. Kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerin yürütülmesinde öncelikleri, mali çerçeveyi ve uygulama araçlarını ortaya koyması bakımından söz konusu plan oldukça önemlidir. Bu plan başta kamu kuruluşları olmak üzere, kırsal kalkınma alanındaki tüm paydaşlar için referans doküman işlevinde hazırlanmıştır. Kırsal alanda, ülkemizin güncel nitelikteki sorunlarını, ihtiyaçlarını ve potansiyellerini gösteren plan; yoksullukla mücadele sürecinde yapılması gereken faaliyetler bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Kırsal Kalkınma Planı'nın temel amacı; kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, kırsal kesimdeki yaşam ve çalışma koşulları açısından önem arz eden ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi gereken tedbirler ve faaliyetler belirlenmiştir. Böylece, ülkemiz açısından öncelik arz eden faaliyet konuları hakkındaki temel esas ve usullerin, tüm kamu ve kamu dışı paydaşlara duyurulması amaçlanmıştır.

2007-2013 dönemini kapsayan UKKS'de, ülkemizin kırsal kalkınma politikasının temel amacıyla uyumlu olarak belirlenen politika çerçevesi; dört stratejik amaçtan ve bunların altındaki tematik alanlar olarak belirlenmiş olan 10 öncelikten oluşmaktadır.

Stratejik Amaç 1: Ekonominin geliştirilmesi ve iş olanaklarının artırılması

- Öncelik 1.1: Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması
- Öncelik 1.2: Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi

Stratejik Amaç 2: İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi

- Öncelik 2.1: Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi
- Öncelik 2.2: Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması
- Öncelik 2.3: Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi

Stratejik Amaç 3: Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması

- Öncelik 3.1: Kırsal altyapının geliştirilmesi
- Öncelik 3.2: Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması

Stratejik Amaç 4: Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi

- Öncelik 4.1: Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi
- Öncelik 4.2: Orman ekosistemlerinin korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması
- Öncelik 4.3: Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi

Kırsal Kalkınma Planı'nda yer alan faaliyetler hakkında sorumlu kurumlar tarafından geliştirilecek uygulama araçları için ihtiyaç duyulacak mali kaynaklar ulusal ve dış kaynaklar olarak ele alınmaktadır. Ulusal kaynaklar; merkezi bütçe, yatırım programları, il özel idaresi kaynakları ile kalkınma ajanslarıdır. Dış kaynaklar ise AB Katılım Öncesi Mali Yardım Araçları (IPA fonları), BM kuruluşları/programları tarafından kullanılan hibe fonları ve diğer ikili teknik işbirliği çerçevesinde ülkemize kullanılan hibe fonlarıdır.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) katılımcı bir yaklaşımla hazırlanmış, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınma süreci bütüncül, kapsayıcı ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmış; insan odaklı kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Bu çerçevede Plan, yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Onuncu Kalkınma Planının temel amacı, uluslararası değer zinciri hiyerarşisinde üst basamaklara çıkmış yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmiş ve mutlak yoksulluk sorununu çözmüş bir ülke konumuna getirmek olarak belirlenmiştir.

Onuncu Kalkınma Planında daha önceki planlardan farklı olarak "Öncelikli Dönüşüm Programları" adıyla 25 adet özel uygulama programı yer almaktadır. Söz konusu programlar, Plan'ın uygulanabilirliğini ve kalkınma çabalarının etkinliğini artırmak amacıyla yeni bir yaklaşım çerçevesinde hazırlanmıştır. Hem 2023 vizyonu hem de Onuncu Kalkınma Planı hedeflerine ulaşabilmek açısından önem taşıyan temel sorun alanlarına yönelik olarak tasarlanan bu programlar; genellikle birden fazla bakanlığın sorumluluk alanına giren ve kurumlar arası etkin koordinasyon gerektiren kritik reform alanlarına yönelik olarak tasarlanmıştır.

Kalkınma Planı'ndaki hedef ve politikalar dört alt başlık çerçevesinde oluşturulmuştur. Bunlardan ilki nitelikli insan ve güçlü toplumun oluşturulmasıdır. Bu başlık altında, insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve refahın toplumda tüm kesimlere ulaştırılması temel öncelik olarak belirlenmiştir.

Temel hedef ve politikaların ikinci alt başlığı ise uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi için üretimde yenilikçilik ve istikrarlı yüksek ekonomik büyümeyi amaçlayan politikalardan oluşmaktadır.

Temel hedef ve politikalar adı altında belirlen üçüncü alt başlıkta yaşanabilir mekânlar ve sürdürülebilir çevrenin sağlanması ile ilgilidir. Bu hedefer ekonomik büyüme, kalkınma, bölgesel gelişme ve mekânsal gelişme politikalarının birbiriyle uyumlu olarak yürütülmesini öngörmektedir. Bu

başlık altında aynı zamanda yaşanabilir mekân olgusunun en önemli boyutlarından olan çevresel kalitenin korunması, doğal kaynakların ekonomik değerlerinin belirlenmesi, üretim ve tüketimde çevre standartların rekabetçilik ve yeşil büyüme anlayışıyla geliştirilmesinin önemi ifade edilmiştir

Temel hedef ve politikalar kısmının son alt başlığında Türkiye'nin son yıllarda artarak devam ettirdiği resmi kalkınma yardımları miktarının Kalkınma Planı'nda da arttırılacağı belirtilmiş ve bu doğrultuda kalkınma işbirliğinin sürdürülebilir ve güçlü olması için ulusal, idari ve beşeri kapasitenin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda da Kalkınma İşbirliği Stratejisinin oluşturulacağı ayrıca, AB'ye tam üyelik hedefi doğrultusunda ilişkilerin kesintisiz olarak sürdürülmesi, AB ve bölge ülkeleri ile karşılıklı ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin artırılması, çok taraflı ve bölgesel işbirliklerinden daha etkin yararlanılması temel amaç olarak belirlenmiştir.

Onbirinci Kalkınma Planının (2019-2023) Türkiye'nin kalkınma vizyonunu ortaya koyarak, milletin temel değerlerini ve beklentilerini karşılamak, ülkenin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkın refahını artırmak için temel yol haritası olması öngörülmektedir. Vizyonu "Daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye" olarak belirlenmiştir. Planın merkezinde, her alanda yatay ve dikey olarak rekabetçiliğin ve verimliliğin artırılması hususu yer almaktadır.

Planın istikrarlı ve güçlü ekonomi; rekabetçi üretim ve verimlilik; nitelikli insan, güçlü toplum; yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre; hukukdevleti, demokratikleşme ve iyi yönetim olmak üzere beş hedefi vardır.